

Ivana Peškan, Vesna Pascuttini–Juraga

“Vinica i Pranger”

UDK: 904 : 72 (497.5 Vinica)“653“

930.85 (497.5 Vinica)“653“

Izvorni znanstveni rad

Prihvaćeno: 17. 5. 2011.

Ivana Peškan

ivana.peskan@min–kulture.hr

Vesna Pascuttini–Juraga

vesna.pascuttini–juraga@min–kulture.hr

Ministarstvo kulture

Uprava za zaštitu kulturne baštine

Konzervatorski odjel u Varaždinu

HR, 42 000 Varaždin

Gundulićeva 2

| 283

Ovaj članak istražuje srednjovjekovne kulturne slojeve na području viničkoga kraja te obrađuje najznačajnije povijesne građevine i njihov kontinuitet u vremenu od najranije prošlosti do današnjih dana. Također je prikazan kontinuitet naseljavanja ovoga kraja te su opisani povijesni putovi. Osobita je pozornost pridana poznatom viničkom stupu srama – Prangeru, čije porijeklo i točna starost još nisu sa sigurnošću potvrđeni.

Ključne riječi: Vinica, Pranger, srednji vijek

Na krajnjem sjeveru Hrvatske nalazi se područje današnjih općina Vinica i Cestica. Istražujući povijesne putove koji su vodili prema Vinici, otkrile smo neke nove lokalitete i nova saznanja o povijesti ovoga kraja. Rijeka Drava, koja je oduvijek bila prirodna granica, dijeli ovaj kraj od Slovenije. Krenemo li iz Ormoža preko Drave, prvo stižemo do Križovljan–grada. Po put maloga gradića utvrde, stoji dvorac Križovljan, danas nažalost vrlo zapušten, no renesansna kamena dekoracija svjedoči o nekadašnjoj visokoj kvaliteti opreme dvorca. Nastavimo li dalje, dolazimo do mjesta Cestica, u koje se slijeva i druga antička, a vjerojatno i starija cesta, koja je iz smjera Ptuja, preko Borla, vodila u Hrvatsku. Nakon prelaska Drave cesta prolazi uz Lovrečan i Križovljan Radovečki, a upravo iznad Križovljana Radovečkog pronašle smo zanimljiv lokalitet, dosad nepoznat stručnoj javnosti. Na dobroj strateškoj poziciji, na brežuljku imenom Gradišće koji nadgleda cestu, pronašle smo, prema konfiguraciji terena, vidljive ostatke starije, zasad nepoznate gradnje, vjerojatno utvrde ili kule.

Krene li se pokraj Križovljana Radovečkog cestom koja kroz pobrežje vodi prema Vinici, dolazimo do još jednog zanimljivog naselja, Malog Gradišća, u kojem se nalazi tzv. Miklova kapela, posvećena Uznesenju Blažene Djevice Marije (sl. 1). Riječ je o kapelici iz 19.

stoljeća, koja se nalazi na umjetno napravljenom brežuljku kružnog oblika; s obzirom na strateški položaj, očuvani naziv Gradišće koji ukazuje na starije naselje te ostatke lijepa koji se mogu pronaći uokolo, naša je pretpostavka da je kapela nastala na mjestu neke starije, zasad nepoznate gradnje, te se nadamo da će buduća istraživanja pronaći odgovore.

VINIČKA PROFANA BAŠTINA

Na mjestu gdje se razvilo naselje Vinica, plodna dravska nizina prelazi u brežuljkasto područje. Stari grad ili utvrda Vinica nalazi se na vrhu jednog brežuljka, na mjestu koje ima odličan pregled nad velikim područjem dravske nizine, u smjeru Varaždina, sakriveno i oko 1,5 km udaljeno od središta današnje Vinice. Već spomenuti povijesni putovi koji iz Lovrečana i Radovca, to jest od slovenske granice, vode kroz pobrežje prema jugu, spajaju se i vode ravno do viničke utvrde. Uz nju se među lokalnim stanovništvom vežu različite legende, od kojih je najraširenija ona da ispod nje spava velika zmija. Utvrda se spominje prvi put sredinom 14. stoljeća, godine 1353., kao *castrum Vinica*. Krajem 14. stoljeća, kralj Žigmund je kao njezin vlasnik zalaže palatinu Stjepanu Lackoviću.¹ Po-

1 Szabo 1939, str. 154.

Sl. 1 Kapela Uznesenja BDM, Malo Gradišće (foto: Ivana Peškan)

Sl. 2 Vinica, središnji dio utvrde (foto: Ivana Peškan)

slije toga utvrda često mijenja vlasnike te je tijekom vremena bila znatno nadograđivana. Značajno je da su vlasnici bili redom iz kraljevskih ili grofovskih, uglavnom visoko pozicioniranih i utjecajnih obitelji. Utvrda je s krajem srednjovjekovnog razdoblja izgubila na strateškoj važnosti, napuštena je, te se već u 17. stoljeću spominje kao ruševna. Činjenica da je utvrda u određenom razdoblju bila kraljevski posjed ostavila je vjerojatno trag na njoj, kao i na crkvi pod njezinim patronatom, u ovom slučaju crkvi sv. Marka u Marčanu. Jezgru utvrđenja, njegov najstariji i najupečatljiviji dio čini središnja peterokutna građevina, na kojoj se usprkos oštećenjima razaznaje čvrsta gradnja debelih zidova, bez ikakvih otvora u donjim zonama (sl. 2). Prvo je to bila samostalna građevina, koja je poslije nadograđena i opasana novim zidinama renesansne forme. Najstariji dio, odnosno središnja građevina peterokutnog tlocrta, prati konfiguraciju terena te je izdužena u smjeru sjever – jug. Vanjsko lice zida očuvano je samo u gornjim zonama očuvanog dijela građevine. Za zidanje vanjskog lica korišten je kamen koji je priklesavan kako bi se dobili kvadratični oblici. Tako klesani blokovi slagani su u pravilne redove nejednake debljine. Unutrašnjost zida ispunjena je komadima kamena lomljenca različite veličine, vezivnim materijalom i manjom količinom cigle. U unutrašnjosti je vidljivo lice zida te rupe od greda koje su nosile strop. Koliko etaža je ovaj dio utvrde sveukupno imao, za

sada nije moguće pretpostaviti, ne postoje povijesni podaci o utvrđi, kao ni crteži na osnovi kojih bi se mogao utvrditi njezin izgled.

Vanjski obod utvrde mlađeg je nastanka. Iz godine 1568. postoji opis nastao prilikom popisivanja Gylayevih imanja, a iz opisa se može zaključiti da je utvrda već tada imala svoj glavni oblik.² Dok se na fotografijama nastalima 1921. godine mogu razaznati kule s kruništima, današnje stanje je mnogo ruševnije, te se zbog gustog raslinja jedva može iščitati tlocrtna dispozicija zidova. Primjećuje se razlika u gradnji u odnosu na stariji dio te su zidovi građeni od priklesanih lomljenaca koji su različito slagani. Na dijelovima zida slagani su u relativno pravilne tanke redove, uz ubacivanje većeg kamenja. Ostali dijelovi zida građeni su od djelomično obrađivanog kamenja koji, iako nije slagan u pravilne redove, pokazuje nakanu majstora za što urednijom izvedbom. Također su vidljivi ostaci žbuke (sl. 3).

Vinička utvrda često se uspoređuje s Velikim Taborom.³ Kao i u Taboru, središnja starija građevina ima poligonalni, peterokutni tlocrt, s oštrim vrhom okrenutim u smjeru najlakšeg prilaza utvrđi, a slič-

2 Szabo 1939, str. 154.

3 Veliki Tabor nalazi se u Hrvatskom zagorju i jedan je od najočuvanijih srednjovjekovnih gradova na ovom području.

Sl. 3 Vinica, vanjsko zide utvrde (foto: Ivana Peškan)

no je koncipiran i vanjski obrambeni prsten, sa četiri obrambene kule.⁴

Slična organizacija prostora i odnosa starijeg i novijeg dijela utvrde, kao i sličnost u izgledu najstarijih dijelova gradnje, peterokutna kula oštrim vrhom okrenuta prema najlakšem prilazu, može se zamijetiti i u nedalekom Borlu, velikoj utvrdi koja se prvi put spominje u 13. stoljeću, izgrađenoj na visokoj stijeni iznad rijeke Drave, koja nadzire prijelaz preko Drave na samoj granici Hrvatske i Slovenije. Sličan peterokutni tlocrt na ovom području nalazimo na utvrdi Kamenica, u blizini Lepoglave i na utvrdi Paka, u dolini Lonje, koja se datira u 13. stoljeće.

Uz put koji od utvrde vodi prema središtu Vinice, prvi brežuljak iznad doline nosi naziv Gorica. Na njegovu vrhu nalazi se danas lovački dom, no pozicija ovog brežuljka sa zaravnanim vrhom navodi na pomisao da bi se s ovog mjesta mogao nadzirati prolaz prema utvrđenju, no bez arheološke struke nije moguće potvrditi ovu pretpostavku. Na susjednom brijegu ostao je očuvan barokni pil sv. Benedikta, postavljen usred vinograda. U blizini njega se, prema lokalnoj

predaji, nalazio samostan. Poznato je da su posjede u Vinici imali pavlini, te da su posjedovali današnju kuriju Mattachich – Dolansky, smještenu na povišenom mjestu u naselju, uz samu cestu što iz doline vodi prema utvrdi. Iako je današnje stanje kurije rezultat mnogih pregradnji i rekonstrukcija, građevina još uvijek ima izgled objekta s obrambenom namjenom. U dvorištu kurije nalazi se kamenica, veliki udubljeni blok kamena, koji je vjerojatno imao gospodarsku, uporabnu funkciju, za čuvanje ulja, vina ili slično, čija datacija nije određena. Takve kamenice nisu tipične za naše područje, dok su česte u Dalmaciji, Primorju i Istri.

Naselje Vinica ima, osim ove kurije, iznimno mnogo očuvanih kvalitetnih plemićkih građevina, oblikovno i funkcionalno na granici između ladanjske kurije i gradske palače. Osim spomenute kurije Mattachich – Dolansky, na glavnom trgu u naselju nalazi se kurija Patačić, datirana u 17. stoljeće, potom kurije Köröskeny – Rupčić, Nitzky, Keglević i druge, koje svjedoče o značenju trgovišta Vinica u prošlosti.⁵

VINIČKA SAKRALNA BAŠTINA

Put koji se od utvrde Vinica spušta prema naselju, vodi uz samo pobježje, odmaknut je od današnje glavne ceste, te dolazi do župne crkve, odnosno do njezinog zapadnog, nekad glavnog ulaznog pročelja. Na tom mjestu nalazi se mali uzdignuti trg okružen gusto zbijenim starijim dijelom naselja..

Župna crkva sv. Marka spominje se kao *Item sancti Marci de Vinnicha* u popisu župa iz godine 1334. u Varaždinskom arhiđakonatu.⁶ Crkva se nalazi na prvoj uzvisini iznad dravske doline, podno viničke utvrde, izdvojena od današnjeg svjetovnog središta u dolini, glavnog trga u Vinici (sl. 4). Današnja crkva izgrađena je početkom 19. stoljeća, a nastala je na mjestu srednjovjekovne crkve te je djelomično očuvala njezine gabarite, no promijenila je orijentaciju pa se današnje svetište nalazi okrenuto na zapad. Ostao je očuvan toranj i dio zapadnog dijela lađe. Prilikom gradnje današnje građevine korišten je postojeći građevinski materijal, tako da je crkva djelomično očuvala obodne zidove, te su se obilato koristili postojeći profilirani kameni elementi kao spoliji. Danas su spoliji vidljivi u zoni krovišta, a nekoliko spolija izvađenih iz donjih zona zidova prezentirano je u crkvi. Radi se o bazi

4 Sličnost je uočio već Gjuro Szabo, u vrijeme kad je ona bila još uočljivija jer je i vinička utvrda bila bolje očuvana; Szabo 1920, str. 88.

5 Dostupni povijesni podaci o Vinici obrađeni su i objavljeni u knjizi Nevena Budaka *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku*.

6 Buturac 1984, str. 104.

Sl. 4 Marčan, župna crkva sv. Marka (foto: Ivana Peškan)

Sl. 5 Marčan, župna crkva sv. Marka, ulazni portal u toranj (foto: Ivana Peškan)

profilacije, kapitelu polustupa i fragmentu polustupa.⁷ Ovi dijelovi arhitektonske dekoracije izrađeni su od vapnenca, predstavljaju dio starije crkve srušene u 19. stoljeću, a datirani su u početak 13. stoljeća.⁸

Toranj je izgrađen ispred nekadašnjeg ulaza u crkvu sa zapadne strane, dok je danas ta pozicija začelje crkve, iza svetišnog dijela. Zbog različitosti u pristupu gradnji etaža, očito je da je toranj dograđivan u nekoliko navrata, a početak gradnje datira se u 16. stoljeće.⁹ U toranj se ulazi kroz bogato profilirani portal, koji se samo nazire zbog debelog sloja žbuke koji ima na sebi (sl. 5).

U unutrašnjosti crkve nalazi se mnogo dijelova stare crkvene opreme, kao što je kamena propovjedaonica, kasnogotička kamena slobodnostojeća kustodija, renesansni kameni reljef ugrađen iznad ulaza u sakristiju, nadgrobne ploče, ali i ugrađena antička stela, za koju nije točno poznato otkud potječe. U Registru

arheoloških nalaza i nalazišta navodi se da potječe iz Mađarske¹⁰, no treba uzeti u obzir da je samo nekoliko kilometara sjeverno od Vinice rimska cesta vodila od Ptuja prema Varaždinskim Toplicama i Ludbregu.

Četiri skulpture lavića, ostaci arhitektonske dekoracije srednjovjekovne crkve ugrađene su u zidove crkve izvana, dva uz portal na južnoj i dva uz portal na sjevernoj strani crkve (sl. 6, 7). Ugrađeni su na način da su vidljive njihove glave i djelomično prednji dio tijela. Glave su im okrugle, izražajne, s pomno modeliranim očima, nosom i smiješećim ustima. Griva im se u laganim kovrčama spušta po vratu. Vidljive su također i prednje noge, detaljno modelirane, no one ne izlaze u prostor, nego su uklopljene u volumen. Forma i umjetnički izražaj upućuju na gotičkog majstora, koji je izveo jednostavne, ali vrlo ekspresivne skulpture. Svaka od četiri skulpture prikazana je u drugačijem pokretu; lavićima su glave okrenute ustranu ili lagano prema gore. Ove skulpture datiraju se kao rad 14. stoljeća.¹¹ Moguća je komparacija dvije lavlje skulpture koje su također ostaci arhitektonske dekoracije danas srušene srednjovjekovne crkve u Ivancu,

7 Katalog izložbe *Stotinu kamenčića izgubljenog raja*, Arheološki muzej u Zagrebu, 2007, str. 91–92.

8 Goss, Jukić 2008, str. 137. U članku su ovi fragmenti arhitektonske dekoracije opisani, datirani te komparativnom analizom determinirani kao rad kraljevske radionice.

9 Vukičević – Samaržija 1993, str. 226.

10 Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske 1997, str. 139.

11 Goss, Jukić 2008, str. 137.

Sl. 6 Marčan, župna crkva sv. Marka, lavić na pročelju (foto: Ivana Peškan)

Sl. 7 Marčan, župna crkva sv. Marka, lavići na pročelju (foto: Ivana Peškan)

desetak kilometara južno od Vinice. Skulpture lavića u Ivancu danas nose renesansni bazen krstionice te su na taj način ponovno u uporabnoj funkciji.¹² Ove skulpture očuvane su kao puna plastika, a sličnost s lavićima u Vinici vidljiva je u pristupu prikazu glave, ekspresije i grive; no lavići iz Ivanca manje su statični i također imaju naglašeniji ekspresionizam.¹³

Na prilazu Vinici iz smjera Donje Voće i Višnjice, također srednjovjekovnim naseljima i župama, u neposrednoj blizini današnjeg kamenoloma, bila je u srednjovjekovnom razdoblju smještena kapela sv. Helene. Ona se spominje u povijesnim dokumentima i vizitacijama kao čvrsta gradnja, no srušena je, te je pregledom situacije na terenu utvrđeno kako njezini ostaci više nisu vidljivi. Obilaskom pozicije gdje je bila smještena, vidljivo je da se može nadzirati prilaz Vinici te također da postoji vizualna komunikacija s utvrdom.

12 Više o ovim skulpturama u Pascuttini – Juraga, Peškan, u tisku.

13 Izraz, način prikaza glave, grive i nogu podsjeća uvelike na poznate crteže Villarda de Honnecourta za kojeg je poznato da je tijekom života boravio u Mađarskoj te možda ostavio utjecaj u načinu prikaza lavova, životinja s kojima se srednjovjekovni Europljanin nije susretao.

PRANGER

Pranger u Vinici oduvijek je privlačio pozornost i podsjećao na važnost Vinice u prošlosti, kao sudbenog i sajmenog mjesta.¹⁴ To je jedinstveni očuvani primjer stupa srama i kamene mjere na području Varaždinske županije, a i šire. Pranger, kako se stup srama naziva u Vinici, dolazi od njemačke riječi *Pranger*, koja znači stup srama. Ne zna se točno porijeklo ovog kamenog stupa; tako postoji navod kako je Pranger donesen iz staroga grada (utvrde) Vinica¹⁵ te je postavljen na ulaz u park Opeka, poslije je prenesen u dvorište kurije Patačić, a tek je nakon toga dospio na svoje današnje mjesto, središnji trg u Vinici.

Stupovi srama imali su tipično srednjovjekovni karakter, a postavljati ih se počelo već u 12. i 13. stoljeću, kada se na njima počinju kažnjavati lakši prijestupnici. Prangeri su postavljani u gradovima, slobodnim trgovištima te katkad u dvorcima velikaša. Gradski sudac, koji se u Vinici zvao *judex*¹⁶, osudio bi prijestupnika, te se on kažnjavao vezivanjem za sramotni stup. Tako

14 Budak 1994, str. 53.

15 Belošević 1926, str. 111.

16 Budak 1994, str. 54; prema Budaku, sudac se tako naziva samo u Vinici.

Sl. 8 Vinica, Pranger, autor: Vesna Pascuttini – Juraga

su kažnjavani lopovi, ali i svi koji se nisu ponašali u skladu s moralom. Kažnjenici su obično bili vezani uz stup od jutra do večeri, bez hrane i vode, a prolaznici su ih ismijavali, vrijeđali, gađali ih smećem i sl.

Sramotni stup Pranger u Vinici jedinstven je po svom obliku; to je trostrani kameni stup, visok 260 cm, koji se pri vrhu sužava u zašiljeni trokutasti završetak (sl. 8). Stup je usađen u široki kameni postament, na kojem se nalazi i kamena posuda za mjeru, visine 40 cm, širine 53 cm te dubine oko 30 cm, s otvorom s prednje strane na visini od 7,5 cm (otvor dimenzija 5,5 x 6,5 cm). Kamene mjere se kod nas spominju od 13. stoljeća nadalje, posvuda u Dalmaciji i Istri, a spominju se i žitne kamene mjere u Zagrebu u 14. st. i Varaždinu u 16. st.¹⁷

U gornjem dijelu stupa, sa sve tri strane, na visini od 170 cm, nalazi se po jedna glava muškarca s brkovima koja gotovo u punom profilu izlazi iz površine stupa. Središnja muška glava najvećih je dimenzija (visina 38 cm, širina 33 cm, dubina 8,5 cm) i izvedena je najpliće (sl. 9). Ima ovalan, u donjem dijelu srcolik oblik. Oči su vrlo istaknute, izvedene kao dvije koncentrične kružnice, tek neznatno ovalne. Nos je spljošten i trokutastog je oblika. Usta su usječena i jednostavna, dok je brada istaknuta. Posebno je zanimljiv brk, koji je oblikovan asimetrično; s jedne se strane

Sl. 9 Vinica, Pranger, detalj glave s prednje strane stupa, autor: Vesna Pascuttini – Juraga

Sl. 10 Vinica, Pranger, detalj glave s bočne lijeve strane stupa (foto: Vesna Pascuttini – Juraga)

lica spušta ispod nosnica i tada se naglo uvija prema gore s druge strane lica. Zanimljiva je i istaka na samom vrhu glave, koja po obliku podsjeća na 'Irokez' frizuru ili ukras sličnog oblika. Ispod glave uklesan je tekst na latinskom: *IVSTAM MENSVR(AM) TENETE, mjerite pošteno*. Na vrhu stupa je, iznad glave, uklesan broj 43 i *EZE*. Muška glava s lijeve strane nešto je manjih dimenzija od prednje (visina 24,5 cm, širina 25 cm, dubina 18 cm), ali je jače izbočena iz stupa (sl. 10). Također ima vrlo dominantne okrugle oči, spljošten trokutast nos te ponovno asimetričan brk iznad otvorenih urezanih usta. Glava je nešto za-

17 Sekulić–Gvozdanović 1995, str. 77.

Sl. 11 Vinica, Pranger, detalj glave s bočne desne strane stupa, autor: Vesna Pascuttini – Juraga

obljenijeg oblika. Također završava blagom istakom na sredini tjemena. Iznad glave ispisan je tekst *MOE CHAB* te iznad toga brojka 6. Glava s desne strane po obliku i obradi nalikuje glavi s lijeve strane i sličnih je dimenzija (visina 27 cm, širina 25,5 cm, dubina 18,5 cm). Iznad glave upisano je *DS IIOI*, te iznad toga brojka 1(I). Uklesani brojevi mogli bi se interpretirati kao godina 1643. Prema pričanju lokalnog stanovništva stup se nazivao i “kara”. Bio je to strup sramote za koji su se prikivali “zlotvori” i oni koji su se služili “krivom mjerom” tj. trgovci koji su varali na mjeri, a također i “svadljive i jezičave” žene. Kamena posuda, mjera upotrebljavala se kao mjera na nedjeljnim sajmovima, što znači da je stup imao dvojaku funkciju: kao zakonska mjera i za sramotno izlaganje.

Usporedimo li vinički Pranger sa sramotnim stupovima u obližnjoj Sloveniji koji se također nazivaju *pranger*, a kojih je očuvano dvanaest¹⁸, možemo zaključiti da su po svom oblikovanju svi stupovi srama

u Sloveniji jednostavne forme, odnosno da se radilo o kamenom stupu četvrtastog presjeka za koji su bili pričvršćeni lanci s okovima za vezanje prijestupnika, te da je vinički Pranger posve drugačije oblikovan od stupova srama u Sloveniji. Jedini koji odstupa od takve forme je tzv. Orfejev spomenik u Ptujju, gdje se radi o antičkom spomeniku koji u srednjem vijeku dobiva funkciju sramotnog stupa.

Što se tiče Hrvatske, stupovi srama uglavnom su očuvani u priobalju (Zadar, Omiš, Rijeka) i Istri (Salež, Buje), a katkad se također radi o sekundarno korištenim antičkim stupovima, poput stupa srama u Zadru, no ne postoji sličnost u oblikovanju s viničkim Prangerom.

Postoji nekoliko aspekata koje treba uzeti u obzir, i to ili hipotetski ili kao pitanje, a to su:

– Trobridni oblik kamenog stupa te specifičnost prikaza tri muške glave sa svake strane stupa, što se ne pojavljuje ni na jednom poznatom stupu srama.

– S obzirom na dosad uobičajenu dataciju Prangera u 17. st. na temelju uklesanih godina, smatramo da se na temelju stilske analize može reći da su muške glave s Prangera nastale ranije, a kao usporedbu možemo uzeti primjere iz Vinice nastale u razdoblju baroka, poput pila sv. Ivana Nepomuka ili pila sv. Benedikta, koji nam dokazuju da se u Vinici u razdoblju baroka postavljaju skulpture tipičnoga baroknog izričaja, u skladu s tokovima vremena. Također, usporedimo li muške glave s Prangera s primjerima renesansne plastike iz župne crkve sv. Marka u obližnjem Marčanu, naš zaključak je da glave s Prangera djeluju puno rustičnije i starije.

– Postoji mogućnost da je trostrani stup s muškim glavama zapravo stariji kameni spomenik, koji u vrijeme srednjeg vijeka dobiva sekundarnu funkciju stupa srama¹⁹, a poslije je možda i preklesan, te je dodan zapis na latinskom i uklesane su godine.

– Prikaz tri lica sasvim je specifičan, i takav prikaz ne pronalazimo ni na jednome stupu srama u Hrvatskoj ili Sloveniji. Takav “troglavi” prikaz tj. prikaz tri lica nalazimo na kamenu iz Vačana, tzv. troglavcu, koji je pripisan slavenskom razdoblju prije pokršćavanja.²⁰

– Pri stilskoj analizi muških glava s brkovima, mogu se povući paralele pri obradi detalja s keltskom kamenom plastikom; na primjer, usporedimo li središnju mušku glavu s Prangera s kamenom skulptu-

18 Tako su primjerice očuvani sramotni stupovi u Motniku, Negovi, Pilštanju, Planini pri Sevnici, Podsredi, Predgradu, Ptujskoj Gori, Rečici ob Savinji, Ptujju...

19 Poput tzv. Orfejevog spomenika u Ptujju, zapravo kamenoj antičkoj steli visokoj gotovo 5 metara, koja je u razdoblju srednjeg vijeka služila kao stup srama.

20 Goss 2009, str. 32–34.

rom Keltskog heroja s groblja iz Mšecké Žehrovice, u Češkoj²¹, zamjećujemo sličan oblik glave te oblik nosa, kao i sličan pristup obradi očiju. Istaknuti, svijetni brkovi također su česti kod keltskih prikaza. Iako u Vinici dosad nisu pronađeni arheološki nalazi koji bi upućivali na prisutnost Kelta, novija istraživanja dokazala su njihovu prisutnost u Varaždinskom području (Blizna, Brezje²²), a vrlo blizu Vinice, u susjednoj Sloveniji, na mjestu današnjeg Ormoža, nalazilo se značajno keltsko naselje, te se nadamo da će buduća arheološka istraživanja možda otkriti prisutnost Kelta i u viničkom kraju.

Ovim kratkim pregledom samo nekih od velikog broja spomenika u viničkom kraju, stječe se uvid u bogatstvo kulturne baštine na relativno malom po-

dručju Vinice. U župnoj crkvi sv. Marka čak se i na fragmentarnoj očuvanosti elemenata iz srednjovjekovnog razdoblja zamjećuje iznimna kvaliteta izvedbe. Cijelo područje Vinice obiluje velikim brojem vrijedne profane gradnje. U njoj se ističe vinička utvrda, kao jedan od najvećih utvrđenih gradova na varaždinskom području. Mnogo plemićkih građevina, koje imaju izgled gradskih palača, daju Vinici urbani karakter, kakav u široj okolici nalazimo još jedino u Varaždinu.

I na kraju, ostaje otvoreno pitanje o porijeklu Prangera; ako je donesen iz viničke utvrde, znači da je postojao i koristio se u srednjem vijeku. Je li tada izrađen od ruke rustičnog majstora ili je preuzet s nekog starijeg kultnog mjesta i “preuređen” u stup srama, poput Orfejeva spomenika u Ptuju ili antičkog stupa u Zadru?

21 Iz Nacionalnog muzeja u Pragu.

22 Bekić 2006, str. 111–119.

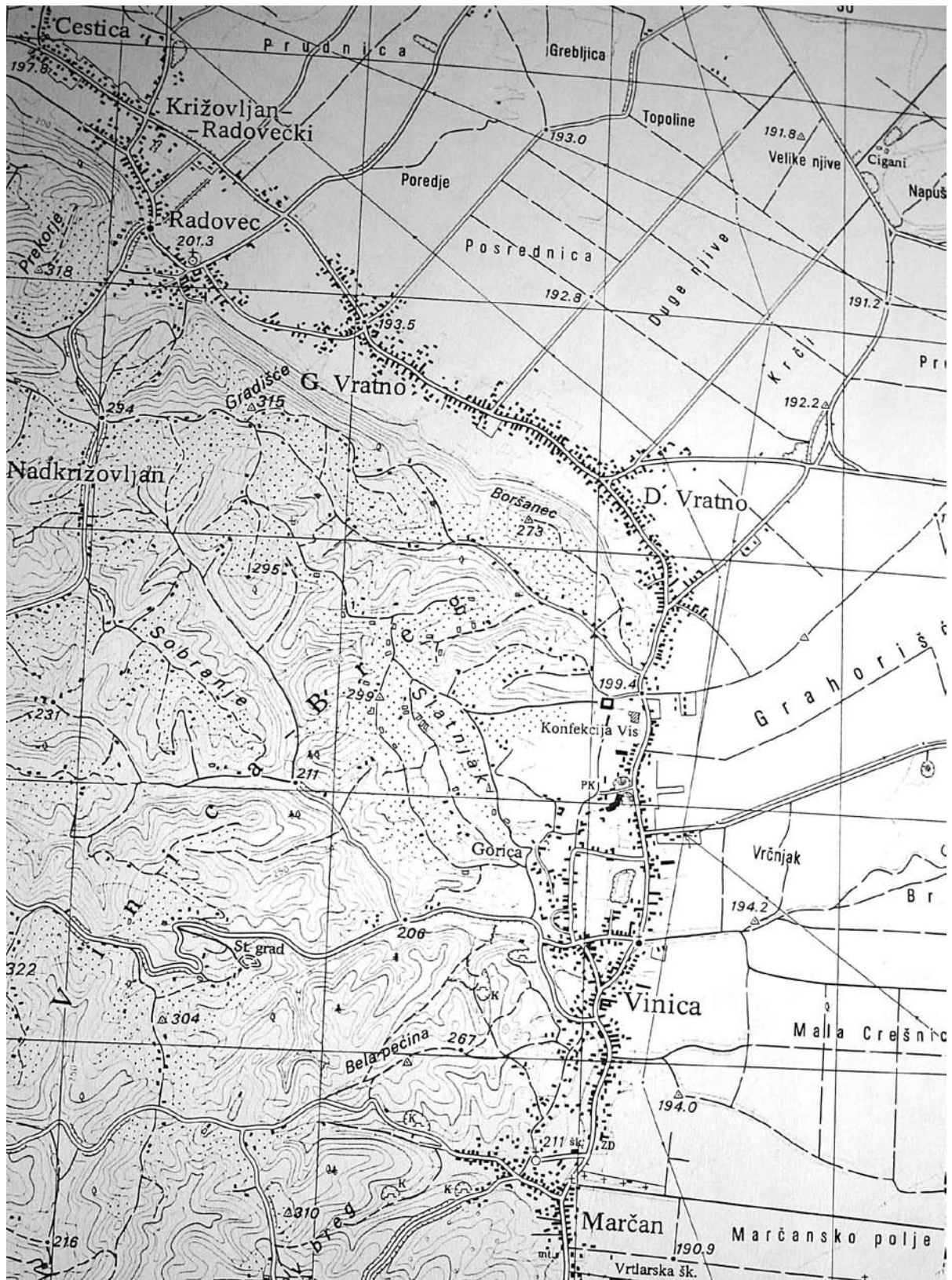

Tabla 1

Tabla 2

LITERATURA

Bekić 2006

L. Bekić, *Zaštitna arheologija u okolici Varaždina*, Zagreb 2006.

Belošević 1926

S. Belošević, *Županija varaždinska i slobodni kraljevski grad Varaždin*, Zagreb 1926.

Budak 1994

N. Budak, *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku*, Zagreb – Koprivnica 1994.

Buturac 1984

J. Buturac, *Popis župa Zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine*, Zagreb 1984.

Cultural routes 2000

Cultural routes 1999: guide to monuments, Ljubljana 2000.

Goss 2009

V. P. Goss, *The three header from Vaćani*, Starohrvatska prosvjeta, s. III, 37, Split 2009.

Goss 2007

V. P. Goss, *Stotinu kamenčića izgubljenog raja*, u katalogu izložbe Arheološkog muzeja u Zagrebu, Zagreb 2007, 16 – 49.

Đurić, Feletar 1971

T. Đurić, D. Feletar, *Stari gradovi i dvorci sjeverozapadne Hrvatske*, Čakovec 1971.

Horvat 1975

A. Horvat, *Između gotike i baroka*, Zagreb 1975.

Horvat 2007

Z. Horvat, *Branič-kule na burgovima kontinentalne Hrvatske od 13. do 15. stoljeća*, Prostor, Zagreb 2007.

Horvat 2008

Z. Horvat, *Pozicije burgova tijekom 13. – 15. stoljeća*, Prostor, Zagreb 2008.

Horvat 2009

Z. Horvat, *Stambeni prostori u burgovima 13. – 15. stoljeća*, Prostor, Zagreb 2009.

Horvat 2010

Z. Horvat, *Stilska stratigrafija burgova 13. – 15. stoljeća*, Prostor, Zagreb 2010.

Hrvatska na tajnim zemljovidima

Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća – Varaždinska županija

Leksikon ikonografije 1990

Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića, Zagreb 1990.

Petrić 2010

H. Petrić, *Antičke ceste i naselja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva, Zagreb 1994.

Registar 1997

Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne hrvatske, Bjelovar 1997

Sekulić – Gvozdanović 1995

S. Sekulić – Gvozdanović, *Srednjovjekovni sustavi šupljih kamenih mjera u Istri, Hrvatskom primorju i kontinentalnoj Hrvatskoj*, Prostor, Zagreb 1995.

Szabo 1939

Gj. Szabo, *Kroz Hrvatsko Zagorje*, Zagreb 1939.

Szabo 1920

Gj. Szabo, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1920.

Vukičević – Samaržija 1993

D. Vukičević – Samaržija, *Gotičke crkve Hrvatskog zagorja*, Zagreb, 1993.

Žmegač 1992

A. Žmegač, *“Veliki Tabor – interpretacija arhitekture”*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, Zagreb 1992.

“Vinica and Pranger”

Key words: *Vinica, Pranger, the Middle Ages*

Vinica is located at the northernmost end of Croatia, in the vicinity of the Drava river that is the historical border with Slovenia. While researching the historical routes that led towards Vinica, the authors of this work discovered several new sites and gained new insights into the history of this region. Within the scope of this research, a new interesting site was discovered that has been unknown to experts so far. On a good strategic position, on a hill that is called Gradišće and overlooks the road, are the remains of a structure visible whose age has not been determined yet. It is most probably a fort or tower. Along the road that leads at the foot of the hill from the border with Slovenia towards Vinica, one comes across another interesting settlement called Malo Gradišće, in which the so-called Mikl’s chapel is located. It is a chapel from the 19th century that was built on a man-made round hill with a strategic position. Based on the name Malo Gradišće (Small Gradišće), its location and shape, it can be assumed that the chapel was built on the site of a previously unknown earlier structure.

The settlement Vinica developed in an area where the fertile plain of the Drava River turns into hilly ground. The old town or fort Vinica is mentioned for the first time in the mid-14th century, i.e. in 1353, as *castrum Vinica*. By the end of the Middle Ages, it had lost its strategic importance, was abandoned and already in the 17th century referred to as a ruin. The fact that the fort was a royal estate during a certain period of time as well as in possession of the high nobility influenced not only the shape of the fort, but also the settlement that developed at its foot. The core of the fort, its oldest and most impressive part, consists of a central pentagonal Romanesque tower, which was probably built in the 13th century, whereas the external fort walls date to a later period. There is a preserved description of the fort from 1568 that was made during the listing of the Gyulay estates. Based on the description, it can be concluded that the fort had its main conception already at that time. A comparison can be drawn to Veliki Tabor. There are many parallels to the

latter one regarding the shape. The oldest, pentagonal part of the fort can also be compared to the Romanesque pentagonal towers in the vicinity, such as fort Borl, close-by Vinica, in Slovenia, and the forts in the Varaždin surroundings– Kamenica and Paka.

The parish church of St. Mark is mentioned as *Item sancti Marci de Vinnicha* in the list of parishes from 1334. The present-day church was built at the beginning of the 19th century. It was erected on the very same site as the mediaeval church, partially keeping the earlier dimensions. However, the orientation was altered so that today’s sanctuary is facing west. The tower and part of the nave’s western section remained preserved. Existing building material was used during the construction of the present structure, so that the church has partially kept its external walls. Also the existing moulded stone elements were extensively used as spolia. Several spolia that were extracted from the lower parts of the wall are presented in the church, such as the base of the profiling, the capital and fragment of the pilaster. These elements of architectural decoration, which date to the early 13th century, are made of limestone and represent the part of the older church that was torn down in the 19th century. The church’s interior houses many parts of the old church furnishing, such as the stone pulpit, the late Gothic free-standing stone custodia, the Renaissance relief that is built into the wall above the entrance of the vestry, tomb slabs and the built-in ancient stele. Four sculptures of small lions, remains of architectural decoration of the mediaeval church, are built into the church’s wall from the outside, two next to the porch on the southern side and two next to the porch on the church’s northern side. The form and artistic expression indicate to a Gothic master, who made some simple, yet very expressive sculptures. These sculptures are dated as works from the 14th century. They can be compared to the pair of small lions that are in the parish church near Ivanec, although the latter one is most probably a little younger if comparing their artistic design. The pillory in Vinica is a unique

preserved example of a pillory and stone measure in the area of Varaždin–County and beyond. It is specific with regard to its design; a three–sided stone post with a height of 260 cm, which at the top tapers into a triangular end. The post is built into a wide stone pedestal on which there is also a stone vessel for measure with an opening on the front side. In the upper part of the post at 170 cm height, there is a male head with a moustache on each of the three sides that almost en-

tirely comes out of the post in profile. Based on the stylistic analysis and claims that it was brought from the Vinica fort which existed in the Middle Ages, the authors argue that the pillory can be dated to an earlier time than it had been dated so far– the year 1643. They also do not exclude the possibility that it is an older monument, whose purpose is not known so far, but which got a secondary use as a pillory in the Middle Ages.